

تعیین رابطه بین مزاج و درک پذیرش و طرد پدر با رفتار پرخاشگرانه دو گروه دانش‌آموزان شنوا و

ناشنوا در شهر اصفهان

اعظم حشمتی^۱، فریبا یزدخواستی*^۲، حسین مولوی

۱- کارشناس ارشد روانشناسی بالینی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

heshmati.azam@yahoo.com

۲- استادیار روان‌شناسی بالینی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

faribayazdkhasti@yahoo.com

۳- استاد روان‌شناسی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

hmolavi@edu.ui.ac.ir

چکیده

هدف از پژوهش حاضر، بررسی رابطه بین مؤلفه‌های مزاج و تعامل آنها با ادراک پذیرش و طرد پدر با رفتارهای پرخاشگرانه نوجوانان شنوا و ناشنوا بود. روش تحقیق حاضر از نوع رابطه‌ای (علی پس از وقوع) است. در همین راستا ۶۰ نفر دانش‌آموز (۳۰ نفر دختر و ۳۰ نفر پسر) ناشنوا و ۱۰۰ نفر دانش‌آموز (۵۰ نفر دختر و ۵۰ نفر پسر) شنوا در مقاطع اول، دوم و سوم در دو مدرسه راهنمایی عادی و دو مدرسه راهنمایی استثنایی به صورت نمونه‌گیری خوشه‌ای (تصادفی) انتخاب شدند. به منظور جمع‌آوری اطلاعات از سه پرسشنامه: پرخاشگری باس و وارن، طرد و پذیرش والدین ویژه کودک و مزاج کودکی میانه استفاده شد. در ابتدا رابطه مؤلفه‌های مزاج با عامل‌های پرخاشگری بررسی شد. یافته‌ها نشان‌دهنده آن بود که بین مؤلفه‌های مزاج با عامل‌های پرخاشگری در گروه دانش‌آموزان شنوا رابطه معناداری وجود دارد ($p < .01$). سپس رابطه تعامل بین مؤلفه‌های مزاج و ادراک طرد و پذیرش پدر با مؤلفه‌های پرخاشگری بررسی شد نتایج پژوهش نشان داد که: ۱- تعامل حواس پرتی با ادراک طرد و پذیرش پدر پیش‌بینی‌کننده پرخاشگری جسمی در دانش‌آموزان شنواست؛ ($p < .01$) ۲- تعامل فراخنای توجه با ادراک طرد و پذیرش پدر پیش‌بینی‌کننده پرخاشگری کلامی و خصومت در دانش‌آموزان شنواست؛ ($p < .01$) ۳- تعامل حواس پرتی با ادراک طرد و پذیرش پدر پیش‌بینی‌کننده خصومت و پرخاشگری غیر مستقیم در دانش‌آموزان شنواست ($p < .01$). نتایج نشان داد که در دانش‌آموزان شنوا مزاج سخت، چه به تنهایی و چه در تعامل با طرد و پذیرش پدر، می‌تواند پیش‌بینی‌کننده پرخاشگری باشد، ($p < .01$) ولی در دانش‌آموزان ناشنوا مزاج فقط در تعامل با طرد و پذیرش پدر پیش‌بینی‌کننده پرخاشگری است ($p < .01$).

واژه‌های کلیدی: مزاج، پرخاشگری، طرد و پذیرش پدر، دانش‌آموزان ناشنوا، دانش‌آموزان شنوا

مقدمه

روابط پرخاشگرانه به عنوان رفتارهایی که هدفشان آسیب رساندن به دیگران است، تعریف شده‌اند (دوبیس، دوکتروف، ۲۰۰۷). یکی از ویژگی‌های نوجوانان و جوانان حالت تهاجم و پرخاشگری است. پرخاشگری عبارت است از رفتاری که به دیگران آسیب می‌رساند یا بالقوه می‌تواند آسیب برساند و ممکن است به شکل بدنی، لفظی یا نقص حقوق دیگران تجلی کند (فروم، ۱۹۸۵).

دامنه تفاوت‌های فردی در گرایش به پرخاشگری گسترده است. برخی افراد کاملاً خود را کنار می‌کشند و به ندرت پرخاشگر می‌شوند، مگر آنکه به شدت تحریک شوند. برخی دیگر تقریباً همه روزه واکنش خشم نشان می‌دهند و در هنگام تحریک گرایش بیشتری به ابراز پرخاشگری کلامی و فیزیکی دارند. این افراد که پرخاشگری و ویژگی قوی آنهاست، معمولاً اظهار می‌دارند که در زمان رشد، خانواده‌ای نا منسجم‌تر، در برابر ابراز وجود بی تفاوت‌تر و کم تحمل‌تر، متعارض‌تر و نابسامان‌تر از خانواده‌های عادی داشته‌اند (لوپز، تورمن، ۱۹۹۳).

رفتارهای پرخاشگرانه کودکان اغلب دو خاستگاه دارد: یکی مزاج کودک و دیگری موقعیت خانواده (دبو، کلک، ۲۰۰۷؛ مک کینون، لویس، دولینگ، چمن، رابینز و کورتنر، ۱۹۹۴). تحقیقاتی که تاکنون در ارتباط با مزاج کودکان انجام شده، بر مزاج به عنوان یک ویژگی اصلی تمرکز دارند، زیرا آن‌را پیش‌بینی‌کننده مناسبی برای مشکلات رفتاری کودکان می‌دانند (یزدخواستی و هاریزوکا^۱، ۲۰۰۶). مزاج به عنوان یک سازه کلی به دامنه گسترده‌ای از صفات رفتاری که ریشه زیستی دارد، اشاره می‌کند (یزدخواستی و هاریزوکا، ۲۰۰۶). همچنین، مزاج را گرایش بنیادی و نسبتاً ذاتی افراد که زیر بنا و تنظیم

کننده رفتار آنان به شمار می‌رود و اساس سرشتی دارد، تعریف کرده‌اند (نلسون و همکاران^۲، ۱۹۹۹). مزاج به عنوان یک ویژگی ذاتی که در افراد مختلف از لحاظ هیجان و ویژگی حرکتی و خود تنظیمی و توجه متفاوت است، به طور متوسط با سازگاری دوره‌های بعدی رابطه دارد

گالاگر^۳ (۲۰۰۲). ویژگی‌های مزاجی چه به تنهایی و چه در ارتباط با محیط خانواده می‌تواند پیش‌بینی کننده رفتار نوجوانان باشند. رتیو، استنجر، مک کا، دویلی و هادزیکا (۲۰۰۷) نشان دادند که مزاج کودکان پیش‌بینی کننده سطوح بالایی از مشکلات درونی و توجه در کودکان است. برای مثال، کودکانی که در جستجوی تازگی هستند، مشکلات توجه بیشتری را نشان می‌دهند. همچنین، کودکانی که سطح بالایی از اجتناب را دارند، بیشتر با مشکلات درونی مانند اختلال اضطراب و افسردگی مواجه هستند. مزاج برسبک‌های تعامل والدین با کودک در پیدایش مشکلات رفتاری تأثیر نهاده، همچنین تحت تأثیر سبک‌های تعاملی والدین قرار می‌گیرد و مشکلات رفتاری کودکان را پیش‌بینی می‌نماید. تحقیقی که در ارتباط با تعامل محیط خانواده با مزاج صورت گرفته، نشان داده است که رابطه والد کودک باید به عنوان مهمترین رابطه محیطی مشکلات رفتاری کودک در نظر گرفته شود (هانینگتون^۴، ۲۰۱۰). از طرف دیگر، ویژگی‌های مزاجی می‌تواند کودکان را به طور متمایزی مستعد برخوردهای خاصی برای تعامل با تجارب محیطی کند (واچس^۵، ۱۹۹۲؛ واچس و گاندور^۶، ۱۹۸۳). برای مثال، ویژگی‌های مزاجی کم خطر مانند هیجان‌های مثبت و توجه بالا ارتباط پر خطر والدین با آنها را تعدیل کرده، در مقابل ویژگی‌های مزاجی پر خطر

² Nelson et al

³ - Gallagher

⁴ - Hanington

⁵ - Wachs

⁶ - Gandrow

¹ - Harizuka

تحقیقی که به ارتباط مزاج نوجوانان و ادراک آنها از طرد و پذیرش پدر (به عنوان شیوه تعامل پدر) با رفتار پرخاشگرانه آنها پرداخته باشد، یافت نشد.

از آنجایی که پرخاشگری زودرس، پیامدهای منفی اثبات شده‌ای دارد که عبارتند از: عدم پیشرفت تحصیلی کافی، ترک تحصیل و شکست تحصیلی، مصرف مواد و بزهکاری نوجوانی، هر نوع وسیله‌ای که بتواند پر خاشگری‌های مرضی و بیمارگونه و نابهنجار افراد را کاهش دهد، می‌تواند مؤثر و مفید باشد. از طرف دیگر، نتایج تحقیقات نشان می‌دهد که نوجوانان ناشنوا در مقایسه با نوجوانان شنوا پرخاشگری بیشتری را آشکار می‌سازند و این رفتارها علاوه بر مزاج، با رفتارهای پرخاشگرانه والدین، در محیط خانواده ارتباط دارد (حسین خان زاده، ۱۳۸۴) و ناشنوایی موجبات حساسیت شدید آنها را نسبت به اطرافیان فراهم آورده است. چنانچه فرض‌های این تحقیق؛ یعنی، ویژگی‌های مزاجی پرخطر به عنوان عوامل تشدیدکننده شیوه ارتباط پرخطر والدین در پیش‌بینی رفتار پرخاشگرانه و از طرف دیگر، ارتباط مؤثر والدین به عنوان عامل تعدیل‌کننده تأثیر مزاج پرخطر در پیش‌بینی رفتار پرخاشگرانه اثبات شود، می‌توان از نتایج این تحقیق به منظور بررسی شیوه‌های آموزش والدین به منظور افزایش ارتباط مؤثر والد-فرزند برای کاهش یا حذف رفتارهای پرخاشگرانه استفاده نمود. پرخاشگری، کودک را در معرض خطر مشکلات رفتاری بعدی قرار می‌دهد. توجه به این مطالعات ما را در شناخت مراحل تدریجی رشد رفتارهای پرخاشگرانه و ضد اجتماعی در نوجوانان توانا می‌سازد. این مطالعات برای ما توانایی شناخت مراحل پیشرفت اختلال، همچنین مهمترین عوامل خطر ساز برای بروز نشانه‌های اختلال را فراهم می‌سازد. با آگاه کردن مردم نسبت به برخورد مناسب و صحیح خود با نوجوانان شنوا و ناشنوا، نه تنها می‌توان نیازهای روانی آنها، به ویژه امنیت، محبت، احترام و ابراز وجود را تأمین کرد، بلکه می‌توان

مانند سطح فعالیت بالا و هیجان‌های منفی تأثیر این شیوه ارتباطی والدین را بر رفتار کودک تشدید می‌نماید (ویلز و همکاران^۱، ۲۰۰۱). به این ترتیب، مزاج را می‌توان هم به عنوان یک عامل خطر آفرین برای ابتلا به اختلالات هیجانی و رفتاری و هم به عنوان یک عامل که قابلیت سازگاری با محیط را افزایش می‌دهد در نظر گرفت (کلارک و واتسون^۲، ۱۹۹۹؛ رودبارت و باتیس^۳، ۲۰۰۶).

بیتس (۱۹۸۹) و کپلان، ریچیل، روان (۲۰۰۹) نشان دادند که بین سبک تربیتی حمایت‌کننده و کودکان خجالتی رابطه وجود دارد؛ به این صورت که هر چه مادر شخصیت نوروپیک داشته باشد و از سبک تربیتی حمایت‌کننده استفاده کند، سطح خجالتی بودن کودکان را افزایش می‌دهد. رابطه والدین و کودک نقش مهمی در عملکرد کودکان دارد و از راه این ارتباط دو جانبه اولیه با والدین است که کودکان چیزهایی درباره محیط اطراف خود فرا می‌گیرند. اگر والدین نسبت به علائم کودکانشان حساس نبوده، آنها را حمایت نکنند، باعث ایجاد حس ناامنی در آنها می‌گردند و در نتیجه کودک در ارتباط مؤثر با دیگران مشکلاتی خواهد داشت. طرد کودک از سوی والدین، بر ادراک او از خود و دیگران تأثیر گذاشته، مانع برقراری یک رابطه مؤثر با دیگران می‌گردد. والدینی که با کودکانشان روابط گرم و صمیمانه دارند و نسبت به کودکانشان پاسخگو و متعهد هستند، دارای کودکانی با مؤلفه‌های اجتماعی بیشتری هستند. همچنین، این کودکان رفتارهای تهاجمی کمتری با همسن و سالان خود دارند. تربیت مؤثر مستلزم شناسایی مزاج خاص کودک است تا بتوان از راهبردهای موفقیت آمیز برای رشد مثبت کودک استفاده کرد (مک کلوری و فان، ۲۰۰۲). علی‌رغم تحقیقاتی که در ارتباط با ویژگی‌های مزاجی و تعامل آنها با محیط خانواده با رفتار کودکان و نوجوانان وجود دارد،

¹ -Wills etal

² -Clark & Watson

³ Rodebart & Bates

انگیزه رشد را در آنها افزایش داده، باعث کاهش مشکلات روانی در آنها شد.

با توجه به مطالب فوق، اهداف تحقیق حاضر تعیین رابطه ویژگی‌های مزاج نوجوانان شنوا و ناشنوا با پرخاشگری و سپس تعیین رابطه تعامل ویژگی‌های مزاج و ادراک طرد و پذیرش پدر با مؤلفه‌های پرخاشگری در دو گروه نوجوانان شنوا و ناشنواست. با توجه به اهداف فوق، تحقیق حاضر به بررسی فرضیه‌های زیر می‌پردازد:

۱- بین مؤلفه‌های مزاج (سطح فعالیت، ریتم‌دار بودن، نزدیک شدن یا کناره‌جویی از محرک‌های جدید، فراختای توجه، شدت بیان خلق، حواس‌پرتی و آستانه حسی) با عامل‌های پرخاشگری (پرخاشگری جسمی، پرخاشگری کلامی، خشم، خصومت و پرخاشگری غیرمستقیم) در دو گروه دانش‌آموزان شنوا و ناشنوا، رابطه وجود دارد.

۲- تأثیر متقابل (تعامل) مؤلفه‌های مزاج و ادراک طرد و پذیرش پدر بر عامل‌های پرخاشگری معنی‌دار است.

روش

جامعه، نمونه و روش نمونه‌گیری

با توجه به موضوع و ماهیت پژوهش، روش پژوهش حاضر از نوع (علی‌پس از وقوع) است. از جامعه آماری دانش‌آموزان دختر و پسر پایه‌های اول، دوم و سوم مدارس راهنمایی عادی و استثنایی شهر اصفهان، ۶۰ نفر دانش‌آموز (۳۰ نفر دختر و ۳۰ نفر پسر) ناشنوا و ۱۰۰ نفر دانش‌آموز (۵۰ نفر دختر و ۵۰ نفر پسر) شنوا از دو مدرسه راهنمایی عادی و دو مدرسه استثنایی به صورت نمونه‌گیری خوشه‌ای (تصادفی) انتخاب شدند. با توجه به اینکه در تحقیقات مربوط به مدارس باید یافته‌ها به کلاس‌های واقعی تعمیم داده شوند، در این پژوهش‌ها استفاده از نمونه‌گیری تصادفی ساده صحیح نیست و باید از نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای استفاده شود. به همین

علت، دو مدرسه از مدارس ناشنوایان و دو مدرسه از مدارس عادی که به شکل تصادفی خوشه‌ای انتخاب شده بودند مقایسه شدند و شاخص‌های گرایش مرکزی و پراکندگی و نیز رابطه بین متغیرها در آنها با یکدیگر مقایسه شد. با توجه به اینکه تعداد افراد در خوشه‌ای عادی مدارس بیشتر از تعداد افراد در نمونه ناشنوا بود، دو نمونه با یکدیگر از لحاظ تعداد نفرات برابر نبودند. این ممکن بود در پیش فرض استفاده از آماره‌های پارامتریک اشکال ایجاد کند، زیرا در صورت نقض پیش فرض‌ها با استناد به برابری نمونه‌ها همچنان آماره پارامتریک را به کار برد، اما در پژوهش حاضر این نابرابری در نمونه‌ها اشکالی ایجاد نکرده، زیرا پیش فرض‌های تحلیل واریانس برقرار بودند. میانگین سنی آزمودنی‌ها ۱۱/۵ سال بود.

ابزار: ابزار مورد استفاده در این تحقیق شامل سه پرسشنامه پرخاشگری باس و وارن^۱، طرد و پذیرش والدین ویژه کودک (فرم پدر)^۲ و مزاج کودکی میانه^۳ بود. پرسشنامه پرخاشگری (AQ): این پرسشنامه توسط باس و وارن (۲۰۰۰) ساخته شده و دارای ۳۴ سؤال و از نوع بسته پاسخ است که مخصوص سنین ۹ تا ۸۸ سال است. پاسخ سؤال‌ها از کاملاً مخالفم (۱) تا کاملاً موافقم (۵) درجه بندی شده و پاسخ صحیح و غلط وجود ندارد. این پرسشنامه یک وسیله خودارزش‌یابی است که به منظور سنجش پنج عامل پرخاشگری جسمی، پرخاشگری کلامی، خشم، خصومت و پرخاشگری غیرمستقیم استفاده می‌شود. ضریب پایایی آن در آمریکا ۰/۹۱ گزارش گردید و در ایران توسط (یزدخواستی، ۱۳۸۸) ضریب پایایی این پرسشنامه ۰/۷۸ گزارش شد.

پرسشنامه طرد و پذیرش والدین ویژه کودکان (فرم پدر): این پرسشنامه یک وسیله خودارزش‌یابی است که به منظور ارزیابی ادراک افراد از طرد و پذیرش والدینشان

^۱- Aggression Questionnaire

^۲- Parental Questionnaire

^۳- Temperament Questionnaire

دسته‌بندی عامل‌ها برای تحلیل طرد و پذیرش والدین براساس بالا و پایین بودن نمره‌های طرد و پذیرش نسبت به میانگین آنها، چهار ترکیب: پذیرنده، دوسوگرا و اجتنابی حاصل شده این دسته‌بندی بر اساس طبقه‌بندی ارائه شده توسط سازنده آزمون انجام شد.

توسط روهنر (۱۹۹۶) ساخته شده، دارای ۶۸ سؤال و از نوع بسته پاسخ است. سؤال‌ها از هرگز درست نیست (۱) تا همیشه درست (۴) درجه بندی شده، پاسخ صحیح یا غلط وجود ندارد و برای سنجش دو عامل طرد و پذیرش استفاده می‌شوند. ضریب پایایی این پرسشنامه توسط سازنده آن در آمریکا ۰/۹۱ گزارش گردیده، در ایران توسط (یزدخواستی، ۱۳۸۸) ۰/۹۸ گزارش شد.

جدول ۱: چهار گروه به‌دست آمده از ترکیب دو عامل طرد و پذیرش پدر بر اساس پرسشنامه طرد پذیرش والدین

نام گروه	عامل‌ها	سطح نمره‌ها نسبت به میانگین
پذیرنده	پذیرش	بالا
	طرد	پایین
طردکننده	پذیرش	پایین
	طرد	بالا
اجتنابی	پذیرش	پایین
	طرد	پایین
دوسوگرا	پذیرش	بالا
	طرد	بالا

(۶) درجه‌بندی شده است و پاسخ صحیح و غلط وجود ندارد.

این پرسشنامه مخصوص گروه سنی ۸ تا ۱۲ سال است. این پرسشنامه در ایران توسط (یزدخواستی ۱۳۸۸) هنجاریابی شده و ضریب پایایی عامل‌های آن از ۰/۴۴ برای عامل نزدیک شدن یا کناره‌جویی از محرک‌های جدید تا ۰/۷۳ برای عامل آستانه حسی متغیر است.

روش تجزیه و تحلیل داده‌ها: از آمار توصیفی برای ترسیم جداول، محاسبه میانگین و انحراف استاندارد استفاده شد. همچنین، برای آزمون فرضیه‌ها از تحلیل رگرسیون چندگانه و آزمون تحلیل واریانس دو طرفه و آزمون توکی استفاده گردید.

پرسشنامه مزاج کودکی میانه: این پرسشنامه به منظور سنجش ۹ عامل مزاج؛ یعنی، سطح فعالیت^۱، پیش‌بینی پذیری^۲، میزان کناره‌جویی از محرک جدید^۳، شدت بیان خلق^۴، فراخنای توجه^۵، حواس‌پرتی^۶، آستانه حس^۷ و کیفیت خلق غالب، سازگاری توسط هگویت، مک دویت و کری (۲۰۰۰) ساخته شده و دارای ۶۰ سؤال و از نوع بسته پاسخ است. پاسخ سؤال‌ها از به ندرت (۱) تا اکثراً

¹ - activity
² - Predictability
³ - Approach
⁴ - Intensity
⁵ - Persist
⁶ - Distractibility
⁷ - Threshold

یافته‌ها

(پرخاشگری جسمی، پرخاشگری کلامی، خشم، خصومت و پرخاشگری غیرمستقیم) در گروه دانش‌آموزان شنوا، آزمون تحلیل رگرسیون چندگانه استفاده شد.

به منظور بررسی رابطه بین مؤلفه‌های مزاج (سطح فعالیت، ریتم‌دار بودن، نزدیک شدن یا کناره‌جویی از محرک‌های جدید، فراخنای توجه، شدت بیان خلق، حواس‌پرتی و آستانه حسی) با عامل‌های پرخاشگری

جدول ۲: تحلیل رگرسیون چندگانه برای پیش‌بینی پرخاشگری جسمی توسط عامل‌های مزاج در دانش‌آموزان شنوا

متغیرها	همبستگی چندگانه	مجذور همبستگی	F	بتا	معنی داری
نزدیک شدن یا کناره‌جویی از محرک‌های جدید	۰/۷۶	۰/۵۹	۱۴/۶۱	۰/۴۲	۰/۰۰۱
شدت بیان خلق	۰/۸۲	۰/۶۸	۱۴/۶۱	۰/۳۰	۰/۰۰۲

پیش‌بینی می‌کنند (جدول ۲). لذا فرضیه ۱ در این موارد تایید گردید.

نتایج نشان داد که از بین مؤلفه‌های مزاج، نزدیک شدن یا کناره‌جویی از محرک‌های جدید و شدت بیان خلق به طور معنی‌دار پرخاشگری جسمی نوجوانان شنوا را

جدول ۳: تحلیل رگرسیون چندگانه برای پیش‌بینی پرخاشگری کلامی توسط عامل‌های مزاج در دانش‌آموزان شنوا

متغیرها	همبستگی چندگانه	مجذور همبستگی	F	بتا	معنی داری
حواس‌پرتی	۰/۵۰	۰/۲۵	۳/۲۷	۰/۵۰	۰/۰۰
سطح فعالیت	۰/۶۱	۰/۳۷	۳/۲۷	۰/۳۶	۰/۰۱

کلامی نوجوانان شنوا را پیش‌بینی می‌کنند (جدول ۳). لذا فرضیه ۱ نیز در این موارد تایید گردید.

نتایج رگرسیون، نشان داد که از بین مؤلفه‌های مزاج، حواس‌پرتی و سطح فعالیت به طور معنی‌دار پرخاشگری

جدول ۴: تحلیل رگرسیون چندگانه برای پیش‌بینی خشم توسط عامل‌های مزاج در دانش‌آموزان شنوا

متغیرها	همبستگی چندگانه	مجذور همبستگی	F	بتا	معنی داری
سطح فعالیت	۰/۵۹	۰/۳۵	۳/۴۵	۰/۳۳	۰/۰۱

نوجوانان شنوا را پیش‌بینی می‌کند (جدول ۴). لذا فرضیه ۱ فقط در این مورد تایید گردید.

نتایج رگرسیون، همچنین نشان داد که از بین مؤلفه‌های مزاج، سطح فعالیت به طور معنی‌دار خشم

جدول ۵: تحلیل رگرسیون چندگانه برای پیش‌بینی خصومت توسط عامل‌های مزاج در دانش‌آموزان شنوا

متغیرها	همبستگی چندگانه	مجذور همبستگی	F	بتا	معنی داری
حواس‌پرتی	۰/۴۷	۰/۲۲	۲/۹۴	۰/۴۷	۰/۰۰

خصوصت، پرخاشگری غیرمستقیم) در گروه دانش‌آموزان ناشنوا، آزمون تحلیل رگرسیون چندگانه استفاده شد. نتایج نشان داد که رابطه معناداری بین عامل‌های مزاج با پرخاشگری در دانش‌آموزان ناشنوا وجود ندارد.

به منظور بررسی رابطه بین تعامل مؤلفه‌های مزاج و طرد و پذیرش پدر با عامل‌های پرخاشگری در گروه دانش‌آموزان شنوا از آزمون تحلیل واریانس دو راهه استفاده شد.

نتایج رگرسیون، نشان داد که از بین مؤلفه‌های مزاج، حواس پرتی به طور معنی‌دار خصوصت نوجوانان شنوا را پیش‌بینی می‌کند (جدول ۵). لذا فرضیه ۱ فقط در این مورد تایید گردید.

به منظور بررسی رابطه بین مؤلفه‌های مزاج (سطح فعالیت، ریتم‌دار بودن، نزدیک شدن یا کناره‌جویی از محرک‌های جدید، فراخنای توجه، شدت بیان خلق، حواس پرتی و آستانه حسی) با عامل‌های پرخاشگری (پرخاشگری جسمی، پرخاشگری کلامی، خشم،

جدول ۶: آزمون تحلیل واریانس دو راهه برای تعامل مؤلفه‌های مزاج و ادراک طرد و پذیرش پدر در پیش‌بینی مؤلفه‌های پرخاشگری در دانش‌آموزان شنوا

متغیر	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	سطح معناداری
طرد و پذیرش × حواس پرتی ← پرخاشگری جسمی	۲۰۳/۶۴	۳	۶۷/۸۸	۲/۴۲	۰/۰۵

پرخاشگری جسمی در دانش‌آموزان شنوا معنادار است ($P < 0/05$) (جدول ۶).

نتایج تحلیل واریانس دو راهه در ارتباط با عامل مزاج (حواس پرتی) و ادراک طرد و پذیرش نوجوانان با پرخاشگری جسمی نشان داد که رابطه این تعامل با

جدول ۷: جدول توکی برای مقایسه پرخاشگری جسمی در رابطه با طرد و پذیرش در دو گروه حواس پرتی بالا و پایین در گروه شنوا

معنی داری	انحراف استاندارد	تفاوت میانگین‌ها	گروه ۲	گروه ۱	
۰/۰۰**	۱/۳۲	۳/۳۲	پذیرش		حواس پرتی بالا
۰/۰۰**	۱/۳۷	۳/۰۱	طرد	دوسوگرا	
۰/۰۰**	۱/۵۳	۵/۹۲	اجتناب		
۰/۰۵*	۱/۵۸	۰/۶۳	پذیرش		حواس پرتی پایین
۰/۰۰*	۱/۸۹	۳/۲	اجتنابی	طرد	
۰/۰۰**	۱/۸۰	۴/۸۶	دوسوگرا		

نوجوانان پذیرش شده، اجتنابی و دوسوگرا پرخاشگری جسمی پایین است (جدول ۷).

به منظور بررسی رابطه بین تعامل مؤلفه‌های مزاج و ادراک طرد و پذیرش پدر با عامل‌های پرخاشگری در گروه دانش‌آموزان شنوا از آزمون تحلیل واریانس دو راهه استفاده شد.

نتایج آزمون تعقیبی توکی نشان داد زمانی که مزاج حواس پرتی بالا باشد، در نوجوانانی که دوسوگرا هستند، پرخاشگری جسمی بالا و در نوجوانان (پذیرش شده، اجتنابی و طرد شده) پرخاشگری جسمی پایین است، ولی در زمانی که مزاج حواس پرتی پایین باشد، در نوجوانان طرد شده پرخاشگری جسمی بالا و در

جدول ۸: آزمون تحلیل واریانس دو راهه برای تعامل مؤلفه‌های مزاج و ادراک طرد و پذیرش در پیش بینی مؤلفه‌های پرخاشگری در دانش‌آموزان ناشنوا

معنی داری	F	میانگین مجذورات	درجه آزادی	مجموع مجذورات	متغیر
۰/۰۰	۵/۱۳	۴۲/۸۲	۳	۱۲۸/۴۶	طرد و پذیرش × فراخنای توجه ← پرخاشگری کلامی
۰/۰۰	۵/۷۱	۵۹/۶۱	۳	۱۷۸/۸۳	طرد و پذیرش × فراخنای توجه ← خصومت
۰/۰۰	۵/۴۷	۵۶/۰۷	۳	۱۶۸/۲۳	طرد و پذیرش × حواس پرتی ← خصومت
۰/۰۰	۴/۷۱	۷۲/۷۳	۳	۲۱۸/۱۹	طرد و پذیرش × حواس پرتی ← پرخاشگری غیرمستقیم

همچنین، رابطه تعامل مزاج حواس پرتی و طرد و پذیرش با خصومت و پرخاشگری غیرمستقیم معنادار است ($P < 0/00$) (جدول ۸).

نتایج تحلیل واریانس دو راهه در ارتباط با عامل‌های مزاج و طرد و پذیرش نوجوانان ناشنوا با پرخاشگری نشان داد که رابطه تعامل مزاج فراخنای توجه و طرد و پذیرش با پرخاشگری کلامی و خصومت معنادار است و

جدول ۹: جدول توکی برای مقایسه پرخاشگری کلامی در رابطه با طرد و پذیرش در دو گروه فراخنای توجه بالا و پایین در گروه ناشنوا

معنی داری	انحراف استاندارد	تفاوت میانگین‌ها	گروه ۲	گروه ۱	
۰/۰۵*	۱/۷۱	-۰/۶۲	طرد	پذیرش	فراخنای توجه بالا
۰/۰۱*	۱/۳۷	-۰/۹۱	اجتناب	دوسوگرایی	
۰/۰۰**	۱/۶۴	-۲/۹۹	طرد	اجتنابی	فراخنای توجه پایین
۰/۰۰**	۱/۸۶	-۳/۵۵	اجتنابی	پذیرش	
۰/۰۰**	۱/۵۸	۴/۹۳	طرد	دوسوگرایی	
۰/۰۰**	۱/۵۳	۴/۶۶	اجتناب		
۰/۰۰**	۱/۵۸	۴/۸۹	طرد		
۰/۰۰**	۱/۵۷	۴/۵۶	اجتنابی		

است، ولی زمانی که مزاج فراخنای توجه بالا باشد، در نوجوانان دوسوگرا و پذیرش شده پرخاشگری کلامی پایین و در سایر نوجوانان (اجتنابی و طرد شده) پرخاشگری کلامی بالاست (جدول ۹).

نتایج آزمون تعقیبی توکی نشان داد زمانی که مزاج فراخنای توجه پایین باشد، در نوجوانانی که پذیرش شده، دوسوگرا هستند، پرخاشگری کلامی بالا و در نوجوانان طرد شده و اجتنابی پرخاشگری کلامی پایین

جدول ۱۰: جدول توکی برای مقایسه خصومت در رابطه با طرد و پذیرش در دو گروه فراخنای توجه بالا و پایین در گروه ناشنوا

معنی داری	انحراف استاندارد	تفاوت میانگین‌ها	گروه ۲	گروه ۱	
۰/۰۰**	۱/۶۶	۳/۲	پذیرش	طرد	فراخنای توجه بالا
۰/۰۰**	۱/۷۲	۴/۲	دوسوگرا		
۰/۰۰**	۱/۴۹	۱/۵	پذیرش	اجتناب	
۰/۰۰**	۱/۶۴	۲/۳	دوسوگرا		
۰/۰۰**	۱/۷۱	-۱/۴	پذیرش	طرد	فراخنای توجه پایین
۰/۰۱*	۱/۷۲	-۰/۹	دوسوگرا		
۰/۰۰**	۱/۶۶	-۳/۴	پذیرش	اجتناب	
۰/۰۰**	۱/۸۶	-۲/۹	دوسوگرا		

فراخنای توجه پایین باشد، در نوجوانان طرد شده و اجتنابی خصومت پایین و در سایر نوجوانان (پذیرش، دوسوگرا) خصومت بالاست (جدول ۱۰).

نتایج آزمون تعقیبی توکی نشان داد زمانی که مزاج فراخنای توجه بالا باشد، در نوجوانانی که اجتنابی و طرد شده هستند خصومت بالا و در نوجوانان پذیرش شده و دوسوگرا خصومت پایین است، ولی در زمانی که مزاج

جدول ۱۱: جدول توکی برای مقایسه خصومت در رابطه با طرد و پذیرش در دو گروه حواس‌پرتی بالا و پایین در گروه ناشنوا

معنی داری	انحراف استاندارد	تفاوت میانگین‌ها	گروه ۲	گروه ۱	
۰/۰۰**	۱/۴۱	۴/۸	طرد	پذیرش	حواس‌پرتی بالا
۰/۰۰**	۱/۴۹	۴/۰	دوسوگرا		
۰/۰۰**	۱/۴۹	۳/۹	طرد	اجتناب	
۰/۰۰**	۱/۴۶	۳/۱	دوسوگرا		
۰/۰۰**	۱/۸۰	-۵/۰	طرد	پذیرش	حواس‌پرتی پایین
۰/۰۱*	۱/۸۴	-۲/۹	دوسوگرا		
۰/۰۰**	۱/۷۴	-۴/۸	طرد	اجتناب	
۰/۰۰**	۱/۹۰	-۲/۹	دوسوگرا		

نتایج آزمون تعقیبی توکی نشان داد زمانی که مزاج حواس‌پرتی بالا باشد، در نوجوانان پذیرش شده و اجتنابی هستند خصوصیت پایین و در نوجوانان طرد شده و دوسوگرا خصوصیت بالاست، ولی در زمانی که مزاج حواس‌پرتی بالا باشد، در نوجوانان پذیرش شده و اجتنابی خصوصیت بالا و در سایر نوجوانان (طرد شده، دو سوگرا) خصوصیت پایین است (جدول ۱۱).

جدول ۱۲: جدول توکی برای مقایسه پرخاشگری غیرمستقیم در رابطه با طرد و پذیرش در دو گروه حواس‌پرتی بالا و پایین در

گروه ناشنوا

معنی داری	انحراف استاندارد	تفاوت میانگین‌ها	گروه ۲	گروه ۱	
۰/۰۰**	۱/۴۹	۴/۱	طرد	پذیرش	حواس‌پرتی بالا
۰/۰۰**	۱/۴۶	۳/۵	دوسوگرا		
۰/۰۰**	۱/۵۴	۱/۳	طرد	اجتناب	
۰/۰۰**	۱/۸۴	۰/۷	دوسوگرا		
۰/۰۰**	۱/۸۰	۱/۷	پذیرش	دوسوگرا	حواس‌پرتی پایین
۰/۰۰**	۱/۸۴	۱/۱	طرد		
۰/۰۰**	۱/۴۶	۱/۴	اجتناب		
۰/۰۰**	۱/۷۴	-۱/۶	طرد		
۰/۰۰**	۱/۴۹	-۲/۷	دوسوگرا	پذیرش	
۰/۰۰**	۱/۴۱	-۱/۳	اجتناب		

جدید و مؤلفه شدت بیان خلق به طور معنی‌داری پرخاشگری جسمی دانش‌آموزان شنوا را پیش‌بینی می‌کنند. در تبیین این نتایج می‌توان به منابع زیر اشاره کرد: کلتیکانگاس (۲۰۰۸) و تهرانی دوست (۱۳۸۴) ابراز داشتند که سطح فعالیت بالا، شدت بیان خلق، کناره‌جویی بالا و حواس‌پرتی ویژگی‌های از مزاج هستند که پیش‌بینی‌کننده مشکلاتی از قبیل پرخاشگری هستند.

کنترل هیجان‌ها عاملی است که بیشتر از آنکه از خانواده تأثیر بپذیرد، تحت تأثیر گروه دوستان قرار دارد. کودکان در فرایند رشد و در ارتباط با دوستان

نتایج آزمون تعقیبی توکی نشان داد زمانی که مزاج حواس‌پرتی بالا باشد، در نوجوانانی که پذیرش شده و اجتنابی هستند پرخاشگری غیرمستقیم بالا و در نوجوانان طرد شده و دوسوگرا پرخاشگری غیرمستقیم پایین است، ولی در زمانی که مزاج حواس‌پرتی پایین باشد، در نوجوانان دوسوگرا پرخاشگری غیرمستقیم بالا و در نوجوانان پذیرش شده پرخاشگری غیرمستقیم پایین است (جدول ۱۲).

بحث و نتیجه‌گیری

- نتایج نشان داد که از مجموعه مؤلفه‌های مزاج، مؤلفه‌های نزدیک شدن یا کناره‌جویی از محرک‌های

پیش‌بینی‌کننده تعاملات آسیب‌پذیر در رابطه با فاکتورهای پرخطر، از جمله پرخاشگری کودکان در خانواده است. تهرانی دوست (۱۳۸۴) اظهار داشت کودکانی که سطح فعالیت بالا دارند، در مدرسه معمولاً برای همسالان و معلمان خود مشکل‌آفرین هستند و این مشکل با زندگی کودک در خانواده مدرسه و اجتماع تداخل می‌کند، به طوری که ناتوانی‌های کودک می‌تواند حتی تا سنین بلوغ نیز تداوم یابد. وی اظهار داشت بیشتر کودکانی که سطح فعالیت بالا دارند، نشانه‌های رفتاری پرخاشگری و نافرمانی را از خود نشان می‌دهند.

هنری مک‌گی، مفیت و سیلوا (۱۹۹۵) در تحقیقی نشان دادند که هیجان‌های منفی مداوم و حواس‌پرتی بالا و توجه پایین پیش‌بینی‌کننده مشکلات بیرونی مثل پرخاشگری در سن ۱۵ سالگی است. همچنین کودکانی که در سن ۳ سالگی نمره بالاتری در تکانش و حواس‌پرتی نشان می‌دهند، در سن ۲۱ سالگی نشانه‌های زیادی از اختلال شخصیت ضد اجتماعی را آشکار می‌سازند. ریتو، استنجر، مک‌کی، دولی و هادزیک (۲۰۰۶) نشان دادند کودکانی که گستره توجه آنها پایین و میزان حواس‌پرتی آنها بالاست، مشکلات بیرونی و رفتارهای پرخاشگرانه بیشتری نشان می‌دهند.

-نتایج نشان داد که از مجموع مؤلفه‌های مزاج، مؤلفه سطح فعالیت به طور معنی‌داری خشم را در دانش‌آموزان شنا پیش‌بینی می‌کند. کارمن، هاس، آکن و دکوویک (۲۰۱۰) اظهار می‌دارند که هرچه سطح تکانشی بودن و میزان فعالیت بالاتر باشد، میزان عصبانیت و پرخاشگری نیز بالاتر است.

می‌آموزند که در چه موقعیت‌هایی به ابراز هیجانی پرداخته و در چه موقعیت‌هایی هیجان‌ها را کنترل کنند. به این مهارت اصطلاحاً پختگی هیجانی گفته می‌شود (فلیپ رایس، ترجمه مهشید فروغان، ۱۳۸۷). ناتوانی در کنترل هیجانی و متعاقباً پختگی هیجان‌های پایین در ارتباط با دیگران می‌تواند تبیین‌کننده رابطه مثبت شدت بیان خلق بالا و شدت پاسخگویی هیجانی با پرخاشگری جسمی باشد. نزدیک شدن یا کناره‌جویی از محرک، یک عامل مزاجی است که واکنش فرد به محرک‌های جدید را تبیین می‌کند. میزان متوسط نزدیک شدن و کناره‌گیری میانه م نشان دهنده یک مزاج آسان و بالا و پایین بودن آن نشان دهنده مزاج سخت است. میزان بالای نزدیک شدن به دیگران می‌تواند ناشی از ناتوانی در کنترل تکانه باشد. افرادی که در کنترل تکانه با مشکل مواجه هستند، در کنترل هیجان‌ها و رفتار خود در موقعیت‌های گوناگون بین فردی با مشکل مواجه شده، رفتارهای پرخاشگرانه و سلطه‌جویانه نسبت به دیگران ابراز می‌دارند که این خود باعث طرد شدن آنها توسط اجتماع می‌گردد (فلیپ رایس، ترجمه مهشید فروغان، ۱۳۸۷).

- نتایج نشان داد که از مجموع مؤلفه‌های مزاج، مؤلفه‌های سطح فعالیت و حواس‌پرتی و به طور معنی‌دار پرخاشگری کلامی را در دانش‌آموزان شنا پیش‌بینی می‌کند. نتایج تحقیق هارتنی، میلز، نیوکام، کاربین، جفری و هال پین (۲۰۰۹) نشان داد که سطح فعالیت بالا باعث افزایش پرخاشگری کلامی می‌گردد. سندی ویاگر (۲۰۰۱) در تحقیقی نشان دادند که سطح فعالیت بالا و هیجان‌های منفی

شده هستند، پرخاشگری جسمی بالا و در نوجوانانی که مورد پذیرش واقع شده یا اجتنابی هستند، پرخاشگری جسمی پایین است، ولی در زمانی که مزاج حواس‌پرتی پایین باشد، در نوجوانان طرد شده پرخاشگری جسمی بالا و در نوجوانان پذیرش شده، اجتنابی و دوسوگرا پرخاشگری جسمی پایین است.

- نتایج همچنین نشان داد که بین تعامل ادراک طرد و پذیرش و فراخنای توجه و پرخاشگری کلامی و خصومت دانش‌آموزان ناشنوا رابطه معنی‌داری وجود دارد. نتایج توکی نشان داد زمانی که مزاج فراخنای توجه پایین باشد، در دانش‌آموزان ناشنوی پذیرش شده و دوسوگرا، پرخاشگری کلامی و خصومت بالا و در دانش‌آموزان ناشنوی طرد شده و اجتنابی پرخاشگری کلامی و خصومت پایین است، ولی زمانی که مزاج فراخنای توجه بالا باشد، در دانش‌آموزان ناشنوی پذیرش شده و دوسوگرا پرخاشگری کلامی و خصومت پایین و در سایر دانش‌آموزان ناشنوا (اجتنابی و طرد شده) پرخاشگری کلامی بالاست. تحقیقی که رایس (۲۰۰۷) انجام داد، نشان داد نوجوانانی که ذهن متمرکز ندارند، اگر به آنان حق انتخاب‌های زیادی داده شود و این رفتارها مورد پذیرش والدین قرار گیرد، دچار مشکلات رفتاری می‌گردند.

همان‌طور که در قسمت نتایج آمده است، فراخنای توجه پایین فقط در صورت تعامل با پذیرش والدین حتی اگر کمی با طرد (دوسوگرای) همراه باشد، پیش‌بینی‌کننده پرخاشگری کلامی بالاست و در صورت تعامل با ادراک طرد و اجتناب والدین پیش‌بینی‌کننده پرخاشگری کلامی پایین است. این مطلب را می‌توان این‌گونه تفسیر کرد

-نتایج نشان داد که از مجموع مؤلفه‌های مزاج، مؤلفه حواس‌پرتی به طور معناداری خصومت را در دانش‌آموزان شنوا پیش‌بینی می‌کند. موسی زاده (۱۳۸۷) در مقاله خود اظهار داشت افرادی که کمبود توجه و حواس‌پرتی دارند، بیشتر دچار بیقراری و خشم و خصومت شدید می‌شوند و بر اثر روبه‌رو شدن با مشکلات یا وضعیتی که بر خلاف تمایلاتشان باشد، خیلی زود ناراحت و عصبی می‌شوند و رفتارهای بیمارگونه و ناهماهنگ از خود نشان می‌دهند. کاسپی، هنری، مک‌گی، مفیت و سیلوا (۱۹۹۵) در تحقیقی نشان دادند که مشکلات توجه مثل حواس‌پرتی و بیش‌فعالی در کودکی پیش‌بینی‌کننده مشکلات بیرونی، همچون پرخاشگری و لجبازی است. رایس (۲۰۰۷) در تحقیقی اظهار کرد کودکی که ذهن متمرکز ندارد، بیشتر دچار مشکلات رفتاری از جمله پرخاشگری می‌شود.

-نتایج رگرسیون رابطه‌ای بین هیچ‌یک از مؤلفه‌های مزاج و مؤلفه‌های پرخاشگری در دانش‌آموزان ناشنوا نشان نداد. برای تبیین این نتایج می‌توان اظهار داشت همان‌طور که یزدخواستی و یارمحمدیان (۱۳۸۹) در تحقیق خود نشان دادند، افراد ناشنوا نسبت به افراد شنوا در ارتباط با اطرافیان افرادی خوش‌بین‌تر هستند. همچنین، پاکزاد (۱۹۸۷) در تحقیق خود نشان داد که افراد ناشنوا دارای ضمیری پاک‌تر و نهادی سالم‌تر از دیگران هستند.

-نتایج نشان داد که بین تعامل ادراک طرد و پذیرش و حواس‌پرتی با پرخاشگری جسمی در دانش‌آموزان شنوا رابطه معنی‌داری ملاحظه می‌شود. نتایج توکی نشان داد زمانی که مزاج حواس‌پرتی بالا باشد، در دانش‌آموزان شنوایی که دوسوگرا و طرد

گرفته شوند، خصومت پایین را نشان می‌دهند. از طرف دیگر، افراد ناشنوا با حواس پرتی بالا تنها در صورت طرد شدن، حتی اگرگاهی همراه با پذیرش والدین (دوسوگرایی) باشد، مجبور به تعدیل خصومت خود می‌گردند.

مقایسه نتایج دانش‌آموزان شنوا و ناشنوا
مقایسه نتایج دانش‌آموزان شنوا و ناشنوا نشان می‌دهد که از بین مؤلفه‌های مزاج، سطح فعالیت بالا، حواس پرتی بالا، شدت بیان خلق بالا، نزدیک شدن یا کناره‌گیری از محرک‌های جدید، به تنهایی فقط در گروه شنوا پیش‌بینی کننده پرخاشگری است. این نتایج می‌تواند حاکی از آن باشد که مزاج در دانش‌آموزان ناشنوا پیش‌بینی کننده پرخاشگری نیست. این بدان معناست که عامل بروز مشکلات رفتاری مثل پرخاشگری در این نوجوانان تنها با مزاج آنها وابسته نیست، بلکه به چگونگی روابط والدین با آنها بستگی دارد. به عبارتی دیگر، مشکلات رفتاری بسیاری از نوجوانان ناشنوا حاصل روابط ضعیف نوجوان و والد و عدم دسترسی نوجوانان به شیوه‌های مؤثر ارتباطی است.

نتایج تعامل مزاج و ادراک طرد و پذیرش پدر با پرخاشگری در دانش‌آموزان شنوا، نشان‌دهنده آن بود که تأثیر حواس پرتی بالای نوجوانان بر پرخاشگری آنها با دوسوگرایی نسبت به رفتار حواس پرتی آنها توسط پدران افزایش می‌یابد. در تبیین این نتایج می‌توان به تحقیق کاکاوند (۱۳۸۵) اشاره کرد. او اظهار داشت وقتی که انتظارات والدین با افزایش سن از نوجوانان به منظور توجه بیشتر در کارها افزایش می‌یابد، این انتظارات تشدید کننده مزاج سخت

که همان‌گونه که باس (۲۰۰۵) اظهار می‌دارد، افراد با توجه پایین نسبت به رفتارهای کلامی و غیر کلامی اطرافیان بی توجه بوده، این خود روی مهارت‌های اجتماعی آنها تأثیر منفی می‌گذارد و از عوارض و جلوه‌های ثانویه اختلال نقص توجه، پرخاشگری و ستیزه‌جویی است. حالا اگر رفتار بی‌توجهی از طرف والدین پذیرفته شود، این نوجوانان احساس خود را بدون توجه به احساسات طرف مقابل ابراز می‌دارند. بنابراین این افراد پرخاشگر کلامی به نظر می‌رسند و اگر این افراد به خاطر رفتار خود از طرف پدر طرد شده یا نادیده گرفته شوند (اجتناب) به تعدیل پرخاشگری کلامی نسبت به دیگران مجبور می‌گردند.

نتیجه تعامل حواس پرتی پایین و ادراک طرد و پذیرش پدر نشان داد که حواس پرتی پایین در صورتی که با پذیرش و اجتناب همراه باشد، باعث خصومت و پرخاشگری غیرمستقیم پایین و در صورت همراهی با طرد و دوسوگرایی باعث خصومت و پرخاشگری غیرمستقیم بالا می‌شود. تعامل حواس پرتی بالا و طرد و پذیرش پدر نشان داد که حواس پرتی بالا در صورت همراهی با پذیرش یا اجتناب باعث خصومت و پرخاشگری غیرمستقیم بالا و در صورت همراهی با طرد و دوسوگرایی باعث خصومت و پرخاشگری غیرمستقیم پایین می‌گردد. برای تبیین این نتایج می‌توان اظهار داشت که افراد ناشنوا با حواس پرتی پایین به طرد؛ حتی اگر گاهی همراه با پذیرش باشد (دوسوگرایی) حساس بوده، تعامل این دو پیش‌بینی کننده خصومت بالاست. این افراد در صورتی که توسط پدر پذیرش شده یا نادیده

والدین برای نخستین بار در ایران به وسیله محقق دوم هنجاریابی شده، تحقیقی که اصولاً در این زمینه با استفاده از این پرسشنامه‌ها انجام شده باشد، یافت نشد. بنابراین، امکان مقایسه کامل نتایج این پژوهش با نتایج پژوهش‌های داخلی وجود نداشت.

پژوهش حاضر در حوزه رابطه مزاج و طرد و پذیرش پدر با پرخاشگری دانش‌آموزان شنوا و ناشنوا، توجه جدی و بیشتر محققان ایرانی را می‌طلبد تا در کنار سایر روش‌های پیشگیری و درمان اختلالات رفتاری نوجوانان روان‌شناسان به تعامل عوامل محیطی، به خصوص طرد و پذیرش پدر و ویژگی‌های مزاج توجه ویژه داشته باشند و همچنین امکان مقایسه پژوهش‌ها در این زمینه مهیا گردد.

یادداشت‌ها

لطفاً این واژه‌های لاتین به پایین برگه‌ها (جایی که آن اسم توضیح داده شده است) منتقل شود. در ضمن شماره‌های هر صفحه از شروع شود.

منابع

پاکزاد، م. (۱۹۸۷). در جهان خاموش، تهران: مرکز ناشنوای ایران.
تهرانی دوست، م. (۱۳۸۴). «نقایص کارکردهای اجرایی در کودکان مبتلا به اختلال نقص توجه و بیش‌فعالی»، مجله تازه‌های علوم شناختی.
حسین‌خان‌زاده، ع. (۱۳۸۶) مجله تعلیم و تربیت مقاله بهداشت روانی کودکان ناشنوا، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

(حواس‌پرتی بالا) فرد گشته، در نتیجه مشکلات رفتاری از قبیل پرخاشگری ظاهر می‌شود. همچنین، این نتایج تأییدکننده اظهارات یزدخواستی و هاریزوکا (۲۰۰۶) است. تحقیقات آنها نشان داد که مزاج سخت به تنهایی می‌تواند مشکلات هیجانی - رفتاری را باعث گردد. حال اگر مزاج سخت با عدم حمایت والدین مثلاً طرد، اجتناب یا دوسوگرایی همراه شود، نتیجه تعاملات مشکلات هیجانی و رفتاری شدیدتر خواهد بود.

نتایج تعامل مزاج و ادراک طرد و پذیرش پدر با پرخاشگری در دانش‌آموزان ناشنوا، نشان‌دهنده آن بود که از یک طرف تأثیر توجه پایین این نوجوانان بر پرخاشگری آنها با پذیرش رفتار بی‌توجهی آنها توسط پدران تشدید می‌شود و از طرف دیگر، تأثیر حواس‌پرتی بالای نوجوانان بر پرخاشگری آنها با طرد حواس‌پرتی آنها از سوی پدران کاهش می‌یابد. در تبیین این نتایج می‌توان به نتایج تحقیق فلیپ رایس (۲۰۰۳) اشاره کرد. آنها اظهار داشتند از آنجایی که کودکان از لحاظ مزاج با هم متفاوتند، شیوه‌های ارتباطی متفاوت می‌توانند در پرورش آنها مؤثر واقع گردند؛ مثلاً گاهی کودکان با مزاج سخت در خانواده‌های محدودکننده به خوبی پرورش می‌یابند، زیرا اعمال محدودیت و عدم پذیرش والدین از تأثیر مزاج سخت کودک کاسته، مانع بروز مشکلات هیجانی و رفتاری متأثر از آنها می‌گردد. و بر عکس اعمال محدودیت کمتر و پذیرش بیشتر مزاج سخت کودکان توسط والدین به بروز رفتارهای اخلاک‌گرانه در کودک منجر می‌شود.

از آنجایی که پرسشنامه‌های استفاده شده در این پژوهش؛ یعنی پرسشنامه مزاج و طرد و پذیرش

- Bates, J. E. (1989). Application of temperament concepts. In G. A. Kohnstamm, J. E. Bates & M. K. Rothbart (Eds), *Temperament in childhood* [pp. 321-356]. New York: Wiley.
- Buss, A. H., Perry, M. (1992). The Aggression Questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63 (3), 254-549.
- Buss, A. H., Warren, W. L. (2000). *Aggression Questionnaire: Manual*. Los Angeles, CA: Western Psychological Services.
- Caspi, A., Henry, B., McGee, R. O., Moffitt, T., e., Sliva, P, A. (1995). Temperamental origins of child and adolescent behavior problems: from age three to age fifteen. *Child Development*, 66, 55-68.
- Coplan, R., Reichel, M., Rowan, K. (2009). Exploring the association between maternal personality, Child temperament, and Parenting: A focus on emotions. *Personality and Individual Differences*, 241-246.
- Dobbs, J., Doctoroff, G. (2007). Parenting predictors of relational aggression among Puerto Rican and American school-age children. *Early Childhood Research Quarterly*, 22, 147-159.
- Dboo, G, Kolo, A. (2007). Ethnic and gender differences in temperament, and the relation ship between temperament and Depressive and Aggressive mood., 43 *Personality and Individual Differences*, 1756-1766.
- Gallagher, K. (2002). Does child temperament moderate the influence of parenting on adjustment? *Development Review*, 22, 623-643.
- Harty, S. C., Miller, Carlin, J., Newcom, Jeffrey, H., Halperin, Jeffrey, M. (2009). Adolescents with childhood ADHD and co morbid disruptive behavior disorder: Aggression, anger, and hostility. *Child Psychiatry and Human Development*, 40, 1-20.
- Karreman, A., Haas, S, D., Tuijl, V., Aken, M, A, G., Dekovic, M. (2010). Relation among temperament, parenting and problem behavior in govng children. *Infant Behavior Development*, 33, 39-49.
- رایس، فیلیپ. (۲۰۰۳). *رشد انسان (روان‌شناسی رشد از تولد تا مرگ)*، ترجمه فروغان، مهشید. انتشارات ارجمند- نسل فردا. (۱۳۸۲).
- فروم، ا. (۱۹۸۵). *آناتومی و ویران سازی انسان*، ترجمه: صبوری. تهران: نشر فرهنگ.
- کاکاوند، ا. (۲۰۰۶). *روان‌شناسی تربیتی کودکان با نیازهای خاص*، تهران: نشر روان.

- Keltikangas, J, L., P, S., Kivmaki, M., Elovainion, M., Pulkki. R, L., Koivu, M., Rontu, R., Lehtimak, T. (2008). The relation between Childhood temperament and adulthood hostility. *Genes, Brain and Behavior*, 25, 7-26.
- Lopez, K, Torman, H, H (1993). Derelopmental models of Infant and childhood Temperament. *Developmental Psychology*, 35, 186-204.
- Nelson, B., Martin, R. P., Hodge, S., and Kamphaus, R. (1999). Modeling the prediction temperament. *Personality and Individual Differences*, 26, 687-700.
- Rettew, D. C., stanger. C., Mckee. L., Doyle. A., Hudziak. J. J. (2006). Inrtactions between child and parent temperament and child behavior problems. *comprehensive psychiatry*, 47, 412-42
- Rohner, R. P. (2007). *Handbook for the study of parental acceptance & rejection*. USA: Rohner Research Publications.
- Rothbart, M. K. and Bates, J. E. (1998). Temperament. In W. Damon (ed.) *Handbook of Child Psychology*, New York: Wiley.
- Wachs. T. D. (1992). The nature of nature. New bury Park, CA: Sage.
- Wills, T. A., Sandy, J. M., Yaegar, A & Shinar, O. (2000). Temperament and early onset of substance: An epigenetic approach to risk and protection. *Journal of Personality*, 68, 1127-1152.
- Wills. T. A., sandy, J. M. (2001). Family Risk Factors and Adolescent substance use: moderation Effects for Temperament Dimensions. *Developmental Psychology*, 3 (37) 283-297.
- Yazdkhasti, F. & Harizuka, S. (2006). The effects of temperament and perceived maternal rejection and childhood anxiety and behavior problems. *School Psychology International*, 27 (1), 105-128.

Archive of SID